

**ESHITISHIDA NUQSONI BO'LGAN O'SPIRINLARDA EMOTSIONAL
INTELLEKT RIVOJLANISHIDA OILAVIY VA IJTIMOY MUHITNING O'RNI**

Gulamova Umida Karim qizi

Annotatsiya. *Mazkur tezisda eshitishida nuqsoni bo'lgan o'spirinlarda emotsional intellekt rivojlanishiga oilaviy va ijtimoiy muhitning ta'siri tahlil qilinadi. Oila a'zolari bilan emotsional jihatdan mazmunli muloqot, ota-onaning kommunikativ kompetentligi, o'spirinning oilaviy munosabatlardagi faolligi, tengdoshlar bilan do'stona aloqalar hamda maktabdagi kommunikativ ishtirok emotsional rivojlanishning muhim shartlari sifatida qaraladi.*

Kalit so'zlar: *eshitishida nuqsoni bo'lgan o'spirin, emotsional intellekt, oila, oilaviy muhit, ijtimoiy muhit.*

KIRISH

O'spirinlik davrida shaxsning ichki hissiy dunyosi bilan ijtimoiy munosabatlari o'rtasidagi bog'liqlik sezilarli darajada kuchayadi. O'spirin o'zini nafaqat ota-onasining farzandi yoki maktab o'quvchisi, balki mustaqil qarashlari, qadriyatlari va ijtimoiy mavqei shakllanayotgan shaxs sifatida anglay boshlaydi. Bu davrda tengdoshlarning fikri, do'stlikning sifati, guruh tomonidan qabul qilinish, ota-onalar bilan munosabatning mazmuni va o'z fikrini erkin bayon qilish imkoniyati psixologik rivojlanish uchun alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur omillar emotsional intellektning shakllanishi bilan ham bevosita bog'liq.

ASOSIY QISM

Oila bolaning hissiyotlar haqidagi dastlabki tasavvurlari shakllanadigan asosiy ijtimoiy muhitdir. Bola quvonch, qo'rquv, ranjish, g'azab yoki xavotir kabi holatlarni boshidan kechirar ekan, ularning mazmunini ko'pincha ota-onasi bilan muloqot jarayonida tushunib boradi. “Nima uchun xafa bo'lding?”, “Uning bu gapidan sen nimani his qilding?”, “Bu vaziyatda do'sting nimani his qilgan bo'lishi mumkin?” kabi kundalik savollar bolaga ichki kechinmalarini tahlil qilishga yordam beradi. Bunday muloqot doimiy tus olganda, hissiy tajriba asta-sekin ongli emotsional bilimga aylanadi.

Eshitishida nuqsoni bo'lgan bola tarbiyalanayotgan oilada mazkur jarayon kommunikatsiyaning qanchalik tushunarli tashkil etilganiga ko'proq bog'liq bo'lishi mumkin. Vaccari va Marschark ota-ona va eshitishida nuqsoni bo'lgan bola o'rtasidagi kommunikatsiyani ijtimoiy-emotsional rivojlanishning markaziy omillaridan biri sifatida ko'rsatadi [1]. Mualliflar muloqotning sifati faqat axborot uzatish vazifasi bilan chegaralanmasligini, balki ijtimoiy tajriba va o'zaro tushunish uchun ham asos bo'lishini ta'kidlaydi. Eshituvchi ota-onalar va eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar ko'pincha o'zaro tushunish uchun muqobil, shu jumladan noverbal kommunikativ strategiyalarni ishlab chiqadilar.

Bu holatdan muhim psixologik xulosa kelib chiqadi: oiladagi kommunikatsiya faqat bolaning ota-onaning ko'rsatmalarini tushunishi bilan baholanmasligi kerak. "Darsingni qil", "ovqatlan", "maktabga tayyorlan" kabi maishiy aloqa kundalik faoliyat uchun yetarli bo'lishi mumkin, biroq emotsional intellektni rivojlantirish uchun chuqurroq muloqot talab etiladi. O'spirinning maktabdagi hodisa, do'sti bilan kelishmovchilik, o'ziga nisbatan bildirilgan fikr yoki shaxsiy xavotir haqida erkin gapira olishi — oiladagi emotsional kommunikatsiyaning muhim ko'rsatkichidir.

Shu jihatdan ota-onaning kommunikativ kompetentligi alohida ahamiyatga ega. Calderon tomonidan eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar ishtirokida amalga oshirilgan tadqiqotda ota-onalarning ta'lim jarayonidagi ishtiroki, kommunikativ ko'nikmalari va bolaning rivojlanish natijalari o'rtasidagi bog'liqlik o'rganilgan [2]. Tadqiqotda ota-onaning, xususan, onaning bola bilan kommunikativ ko'nikmalari til rivojlanishining muhim prediktorlaridan biri bo'lgan. Ota-onaning ta'limdagi faolligi ham ayrim ijobiy natijalar bilan bog'langan, biroq kommunikatsiya sifati alohida ahamiyat kasb etgan.

Til va emotsional intellektni bir-biridan butunlay ajratish qiyin. O'spirin o'zidagi hissiy kechinmani aniq farqlashi uchun uni ma'lum tushuncha bilan bog'lash imkoniyatiga ega bo'lishi kerak. "Xafa bo'ldim" degan umumiy ifoda ortida ranjish, umidsizlik, yolg'izlik, uyat yoki adolatsizlik hissi yashiringan bo'lishi mumkin. Hissiyotlarni ifodalash uchun boy kommunikativ imkoniyatga ega o'spirin ichki holatini nozikroq farqlashga o'rganadi. Bu esa o'z navbatida emotsional o'zini boshqarishni yengillashtiradi. Demak, oilada bola uchun qulay bo'lgan og'zaki nutq, ishora tili yoki boshqa kommunikativ vositalarning qo'llanishi shunchaki til masalasi emas, balki emotsional rivojlanish sharti hamdir.

Oiladagi emotsional yaqinlik ham muhim ahamiyatga ega. Yuen va hammualliflar oilaviy tizim va eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning emotsional faoliyati o'rtasidagi munosabatlarni o'rganganlar [3]. Tadqiqot maktabgacha yoshdagi bolalarda o'tkazilganligi sababli uning natijalarini o'spirinlarga to'g'ridan-to'g'ri ko'chirish ehtiyotkorlikni talab etadi. Shunga qaramay, aniqlangan mexanizm muhimdir: oiladagi hamjihatlik, birgalikda mazmunli vaqt o'tkazish va hissiyotlar haqida ochiq kommunikatsiya bolalarning emotsional tajribasi uchun muhim sharoit yaratadi. Mualliflar 106 nafar eshitishida nuqsoni bo'lgan va 99 nafar odatiy eshituvchi bolaning oilasini o'rganib, oilaviy tizim, emotsional kommunikatsiya va bolalarning hissiy namoyon bo'lishi o'rtasidagi aloqalarni tahlil qilganlar [3].

O'spirinlik davrida oilaviy qo'llab-quvvatlashning mazmuni ham o'zgaradi. Kichik yoshdagi bolaga yordam ko'pincha bevosita nazorat va amaliy ko'mak ko'rinishida berilsa, o'spirin uchun uning fikrini tan olish, qaror qabul qilishiga imkon berish, muvaffaqiyatsiz tajribasini muhokama qilish va mustaqilligini hurmat qilish muhimlashadi.

XULOSA VA MUNOZARA

Eshitishida nuqsoni bo'lgan o'spirinlarda emotsional intellekt rivojlanishi individual psixologik xususiyatlardan tashqari, ular yashayotgan oilaviy va ijtimoiy muhitning sifatiga ham sezilarli darajada bog'liq. Oiladagi mazmunli va o'zaro tushunarli kommunikatsiya

o'spirinning o'z kechinmalarini anglash, ularni ifodalash va boshqa insonlarning hissiy holatini tushunishi uchun zarur tajriba yaratadi. Ota-onaning kommunikativ kompetentligi, bolaning fikriga hurmat, emotsiyalarni ochiq muhokama qilish va o'spirinning mustaqilligini qo'llab-quvvatlash emotsional rivojlanishning muhim shartlari sifatida namoyon bo'ladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Vaccari C., Marschark M. Communication between Parents and Deaf Children: Implications for Social-emotional Development // *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. – 1997. – Vol. 38, No. 7. – P. 793–801. DOI: 10.1111/j.1469-7610.1997.tb01597.x.
2. Calderon R. Parental Involvement in Deaf Children's Education Programs as a Predictor of Child's Language, Early Reading, and Social-Emotional Development // *The Journal of Deaf Studies and Deaf Education*. – 2000. – Vol. 5, No. 2. – P. 140–155. DOI: 10.1093/deafed/5.2.140.
3. Yuen S., Li B., Tsou Y.-T., Meng Q., Wang L., Liang W., Rieffe C. Family Systems and Emotional Functioning in Deaf or Hard-of-Hearing Preschool Children // *The Journal of Deaf Studies and Deaf Education*. – 2022. – Vol. 27, No. 2. – P. 125–136. DOI: 10.1093/deafed/enab044.
4. Terlektsi E., Kreppner J., Mahon M., Worsfold S., Kennedy C.R. Peer Relationship Experiences of Deaf and Hard-of-Hearing Adolescents // *The Journal of Deaf Studies and Deaf Education*. – 2020. – Vol. 25, No. 2. – P. 153–166. DOI: 10.1093/deafed/enz048.
5. Antia S.D., Jones P., Luckner J., Kreimeyer K.H., Reed S. Social Outcomes of Students Who Are Deaf and Hard of Hearing in General Education Classrooms // *Exceptional Children*. – 2011. – Vol. 77, No. 4. DOI: 10.1177/001440291107700407.